

УДК 37.0:331.363-022.332

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-3.12>**Н. М. Сердюк**кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри психіатрії, наркології та психології
Одеського національного медичного університету**Т. М. Фогель**кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри технологічної та професійної освіти
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

БЕЗПЕРЕРВНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті досліджено формування сучасного ставлення до освіти як безперервного процесу, що супроводжує людину протягом життя. Безперервність освіти перебуває в тісному та динамічному зв'язку із соціалізацією особистості, саме тому така актуальна сьогодні концепція безперервної освіти, адже навчання протягом усього життя – це не потреба або забаганка окремої особистості, а нагальна потреба і вимога часу, як для особистості, так і для суспільства загалом. У роботі розглянуто історію становлення та різні підходи організації безперервної освіти з погляду доцільності й ефективності використання людських ресурсів у світі, що постійно змінюється, оновлюється, розвивається. Визначено суспільну значущість концепції «освіта протягом життя» (Lifelong Learning), яка полягає в забезпеченні кожної людини можливістю та здатністю до постійного розвитку, самовдосконалення, максимальної професійної реалізації протягом життя. Проаналізовано шляхи впровадження безперервної освіти в Україні з позиції формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців, здатних удосконалювати, поглиблювати, розширювати свої професійні знання, уміння та навички, адаптуючись до вимог середовища. Зазначено, що важливо формувати в майбутніх фахівців розуміння того, що будь-яких професійних знань, умінь та навичок не вистачить на все життя, та, виходячи із цієї позиції, варто чітко усвідомлювати необхідність таким чином організовувати свою діяльність, щоб вона включала безперервну освіту як важливий складник професіоналізму. Охарактеризовано проблему забезпечення якості вищої освіти, яка повинна бути визначальним чинником у напрямі перетворення засвоєних у процесі професійного навчання знань, умінь і навичок на особистісні психічні властивості індивіда, які будуть визначати його компетентність, майстерність, норми загальнолюдської моралі та поведінки. Умови ринкової економіки висувають нові вимоги до підготовки фахівців, у зв'язку із чим випускник закладу вищої освіти повинен вирізнятися не лише високим професіоналізмом, а й готовністю до безперервної самоосвіти, умінням самостійно ставити і вирішувати проблеми, критичністю та гнучкістю мислення. Адже в сучасному суспільстві постає проблема співвіднесення особистісних потреб в освітній діяльності і затребуваності суспільством тих або інших знань. Система безперервної освіти покликана збалансувати це співвідношення.

Ключові слова: компетенція, компетентність, безперервна освіта, освіта протягом життя, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Освіта, безперечно, відіграє вирішальну роль у становленні демократичних цінностей країни загалом та сприяє формуванню свідомого, активного громадянина, здатного жити й працювати в суспільстві, яке постійно динамічно змінюється й оновлюється. Рівень конкурентоспроможності майбутніх фахівців, їхнього прагнення до самореалізації в сучасних умовах безпосередньо залежить від якості освіти. Серед основних чинників, що впливають на якість освіти, виділяємо такі, як: навчально-методичне забезпечення, адаптоване до навчального процесу, застосування інноваційних технологій в освіті, сучасна система оцінювання рівня викладання навчальних дисциплін і здобутих знань, високий рівень науково-дослідницької роботи, належ-

ний рівень матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, відповідність програм дисциплін сучасним вимогам, активне співробітництво з роботодавцями та провідними фахівцями відповідних галузей.

Звісно, усі перелічені чинники впливають на реалізацію стратегії навчального закладу, орієнтовану на формування конкурентоспроможної особистості, що досягається за умови системного й скоригованого управління якістю освіти. Проте, на наш погляд, найважливіша для підготовки майбутніх фахівців, які б справді були здатні гідно відповідати на виклики сьогодення, реалізація переходу від настанови «освіта на все життя» до настанови «освіта впродовж життя». Неможливо в сучасних умовах, які постійно змінюються та вимагають

таких же змін від нас усіх, «запасти» знаннями, уміннями та навичками на все життя.

Отже, ціла низка соціальних чинників, серед яких центральне місце посідає конкуренція на ринку праці, що зростає, спонукає не лише весь час здобувати нові знання та формувати вміння, а й постійно вдосконалювати, розширювати та поглиблювати їх. Тому важливо усвідомлювати, що традиційне навчання в закладах вищої освіти вже не справляється з нагальним завданням – підготовкою фахівця, здатного самостійно засвоювати нові знання, результативно використовувати інформаційно-комунікаційні технології у процесі пізнання. Сьогодні система освіти і підготовки спеціаліста має спрямовуватись на формування активного суб'єкта діяльності, навчальної, трудової, професійної, здатного до самоосвіти, до самостійного здобуття знань (інформації), обізнаного у сферах використання та застосування отриманих даних із метою особистого розвитку та самовдосконалення, тобто готового до безперервного навчання протягом життя.

Якщо ми ставимо перед собою мету побудувати справді сильну, багату, сучасну, конкурентну країну, то необхідно усвідомлювати, що освітня політика повинна спрямовуватись на створення умов для безперервного навчання впродовж життя для кожного громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція безперервної освіти не є новою, але вперше вона науково обґрунтована у праці П. Ленгранда в 1965 р. [1]. Уведення у професійну освіту (окрім знань, умінь та навичок) нових освітніх конструктів – компетентностей, компетенцій і ключових кваліфікацій науково обґрунтували вчені країн Європейського Союзу в середині 80-х рр. минулого століття (Р. Бадер, Д. Мартенс, Б. Оскарссон, А. Шелтон та інші) [2].

Вивченню передумов виникнення та розвитку терміна «безперервна освіта» присвятили свої праці сучасні науковці та дослідники С. Кудрявцева [3], А. Кравченко [4], О. Тоффлер [5].

В Україні основні елементи, роль та методологічні питання концепції Life Long Learning (далі – LLL) – освіти впродовж усього життя розглядали такі науковці, як: Л. Айзікова, А. Владиславлев, С. Змеев, М. Карпенко, Л. Корчагіна, Ю. Кулюткін, В. Луговий, Г. Телегіна й інші.

Проте, на нашу думку, реалізація в Україні основних ідей та принципів безперервної освіти саме як важливого чинника формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців досліджена недостатньо та натикається на досить вагомий перешкоди, пов'язані не лише з економічним становищем країни, а й з недостатньою інформованістю суспільства щодо цієї концепції.

Мета статті. Пришвидшений темп життя та формування інформаційного суспільства кар-

динально змінюють освітню парадигму сучасності. Доступність широкого загалу до практично необмежених інформаційних ресурсів робить безперервну освіту панівною в усьому світі.

Важливо, на наш погляд, і в Україні вибудувати такий підхід до освіти, який би формував у свідомості майбутніх фахівців переконання, що навчатись необхідно протягом усього життя. Звичайно, реформування в цьому напрямі потребує вся система освіти, адже необхідно насамперед забезпечити можливості для безперервної освіти. Але не менш важливим є усвідомлене бажання, потреба, розуміння абсолютної потреби кожного, хто справді прагне до професійної самореалізації, навчатись, удосконалювати свій професійний рівень усе життя. Саме тому необхідно, досліджуючи принципи, підходи, шляхи й етапи запровадження безперервної освіти у світі, вибудувати всі етапи безперервної освіти й в Україні, популяризувати її, формувати суспільну свідомість щодо абсолютної необхідності саме такої освіти.

Виклад основного матеріалу. Ідея, що людина має вчитись упродовж усього життя, не нова. Молодший Сенека вважав, що навчатись потрібно доти, поки не зрозумієш, що вчитись треба все життя. Роздуми про безперервну освіту можна знайти ще у трактатах Аристотеля, Конфуція, Платона, Сенеки, Сократа, які вважали, що людина повинна постійно духовно вдосконалюватися. Я. Коменський зазначав, що вивченого замолоду не вистачить на все життя.

І хоча багато видатних людей у різний час висловлювали переконання щодо довічного навчання, але явні концепції безперервного навчання були сформульовані приблизно шістдесят років тому. Стало зрозумілим, що успішна конкуренція визначалась головним чином освітнім рівнем населення. З кожним днем збільшувалась швидкість, з якою генерувались і втілювались у практику нові знання. Ще до появи інтернету почали зникати цілі професії, нові технології спростили та змінили робочі операції. Ставало очевидним, що дорослим необхідно навчатись все швидше, щоб залишатись конкурентоспроможними.

Створення теорії безперервної освіти стало наслідком глобальної концепції «єдності світу», згідно з якою всі структурні частини людської цивілізації взаємопов'язані та взаємозумовлені. Водночас людина становить головну цінність та точку переломлення всіх процесів, що відбуваються у світі.

Уперше концепція безперервної освіти була представлена на форумі ЮНЕСКО в 1965 р. видатним теоретиком П. Ленграндом і викликала значний теоретичний і практичний резонанс [1]. Його трактування безперервної освіти втілювало гуманістичну ідею: у центр було поставлено всі освітні потреби людини, для якої необ-

хідно створити умови для повного розвитку її здібностей упродовж усього життя. Із цього часу термін «безперервне навчання», або «навчання протягом усього життя» став синонімом стратегії Європейської комісії щодо освітньої політики в регіоні.

Концепція безперервної освіти набула міжнародних масштабів завдяки діяльності ЮНЕСКО, вона пов'язана з динамічним характером розвитку суспільства, постійною структурною перебудовою та зміною технологій, які ведуть до зміни змісту праці. У червні 2000 р. Європейська рада закликала держави-члени розробити стратегії та практичні заходи у своїх сферах компетенції, щоб забезпечити навчання протягом усього життя [6].

Підготовка конкурентоспроможного фахівця потребує перегляду цілей, завдань, змісту і методів роботи закладів вищої освіти для формування професійних компетенцій у студентів. Найважливішою якістю кваліфікованого фахівця є компетентність – якість особистості, яка проявляється сукупністю компетенцій. Компетенції можна визначити як здатність (і готовність) до певної діяльності із застосуванням знань, умінь, навичок. У поняття компетенції входять також соціальна адаптація та досвід професійної або навчальної діяльності. У сукупності ці компоненти формують здатність самостійно синтезувати і кваліфіковано вирішувати складні завдання. Отже, компетентність виражає значення традиційної тріади «знання – уміння – навички», інтегруючи їх у єдиний комплекс. Крім того, компетентність визначається як поглиблене знання предмета або засвоєне вміння.

Європейським парламентом було розроблено Рекомендації (від 18 грудня 2006 р.), у яких названо ключові компетентності для безперервного навчання і які повинні були стати довідковим інструментом для європейських держав у розробленні стратегій та інфраструктури у сфері безперервної освіти. Компетентності визначаються тут як комбінація знань, навичок і ситуативних настанов. Ключовими компетентностями є якраз ті, які необхідні кожній людині для її особистого розвитку, соціальної інтеграції, активного громадянства та професійної діяльності. Базова освіта повинна готувати молодь до дорослого життя, озброївши її такими компетентностями. А молоді люди, у свою чергу, повинні розвивати і безперервно актуалізувати ці компетентності протягом життя [7].

Радою Європи визначено п'ять основних ключових компетенцій:

- політичні та соціальні компетенції;
- компетенції, пов'язані із життям у багатокультурному суспільстві;
- компетенції, пов'язані з володінням усною та письмовою комунікацією;

- компетенції, пов'язані зі зростанням інформації суспільства;

- здатність вчитися протягом усього життя [6].

Перелічені вище компетенції, а також наявність таких особистісних якостей, як самопізнання, самоконтроль, здатність до самооцінки своєї діяльності, і становитимуть загальну характеристику компетентності майбутнього фахівця.

У сучасній науковій літературі для визначення поняття безперервної освіти вживаються декілька термінологічних сполучень: «освіта дорослих» (*adult education*); «продовжена освіта» (*continuing education*); «подальша освіта» (*further education*); «відновлювана освіта» (*recurrent education*) – освіта впродовж усього життя шляхом чергування навчання з іншими видами діяльності, головним чином з роботою; «пергаментна освіта» (*permanent education*), «освіта впродовж життя» (*lifelong education*), «навчання впродовж життя» (*lifelong learning*).

Європейська комісія об'єднала різні освітні й навчальні ініціативи в єдину Програму навчання впродовж життя (*Lifelong Learning Programme*). Натепер установлено основні форми *Lifelong Learning*, характеристики, закономірності, структуру та зміст. Процеси безперервної освіти розуміються тепер не тільки як «навчання впродовж життя» (*Lifelong Learning*), а й як «навчання шириною в життя» (*Life wide Learning*). Останнє акцентує увагу на розмаїтості видів освіти – формальній, неформальній, інформальній, – які супроводжують будь-яку сферу життєдіяльності сучасної людини [8].

Згідно з визначенням Р. Даве, безперервна освіта – це процес особистого, соціального та професійного розвитку індивіда впродовж його життя, який здійснюється з метою вдосконалення якості життя [8]. Безперервна освіта, у його розумінні як *Life Long Learning* (освіта впродовж всього життя), передбачає будь-яке цілеспрямоване навчання, яке здійснюється на постійній основі, з метою вдосконалення знань, умінь та навичок (компетенцій) в умовах інформатизації суспільства, глобалізації світових процесів та стрімкого науково-технічного прогресу [8].

Узагальнення досвіду низки європейських країн привело до висновку, що немає і не може бути єдиного визначення LLL. Зміст LLL може змінюватися в залежності від структури й історичного розвитку системи освіти в кожній окремо взятій країні. Саміт Європейської ради в Лісабоні в березні 2000 р. виступив з ініціативою створення загальноєвропейської системи LLL. Отже, у Європейській спільноті формується єдиний підхід до розуміння змісту безперервної освіти. Водночас у різних країнах зберігаються відмінності та неоднозначність у визначення та підходах до LLL. Серед усіх західноєвропейських країн найбільший розвиток

система безперервної освіти отримала у Фінляндії, Норвегії, Великобританії та Франції. Для прикладу можна розглянути Норвегію та її досягнення цілей Лісабонської стратегії безперервної освіти. У країні було створено освітню систему з високим рівнем місцевої автономії та тісної співпраці органів влади, соціальних партнерів і навчальних закладів. Було розроблено національну стратегію безперервної освіти – «Реформу компетентності». Її мета полягала в поліпшенні доступу до формальної освіти та реалізації системи «учні другого шансу» шляхом запровадження національної системи визнання неформальної освіти та гнучких програм підготовки [9].

Отже, натеper немає єдиного визначення поняття «безперервна освіта». Іноді воно розуміється як «подовжена освіта», «освіта через все життя». Проте завжди тлумачиться як єдина система освіти, яка, включаючи всі можливі типи навчальних закладів, забезпечує максимальний розвиток здібностей людини. Єдина система освіти характеризується такою побудовою інфраструктури, яка дозволяє людині, згідно з потребами та можливостями, у будь-який час продовжити освіту. Така освіта характеризується єдністю та цілісністю системи освіти, створенням умов для самоосвіти та всебічного розвитку особистості, взаємозв'язком диференційних освітніх програм різних ступенів та рівнів, що забезпечують громадянам реалізацію права на освіту, надаючи можливість отримувати загальноосвітню та професійну підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації протягом усього життя [9].

Отже, узагальнюючи, можемо зазначити, що безперервна освіта – це сукупність засобів, способів і форм здобуття, поглиблення й розширення загальної освіти, професійної компетентності, культури, виховання, громадянської і моральної зрілості. У сучасному світі безперервна освіта є одним із пріоритетних чинників. Безперервність виступає в сучасному культурно-освітньому контексті як ідея, принцип навчання, якість освітнього процесу, умова становлення людини.

Меморандумом про безперервну освіту Комісії Європейського Союзу було визначено шість основних напрямів розвитку безперервної освіти:

1. Нові базові знання і навички для всіх. Метою даного напрямку є представлення загального безперервного доступу до освіти з метою отримання і вдосконалення умінь і навичок, необхідних для «життя» в інформаційному суспільстві.

2. Відчутне збільшення інвестицій у розвиток людських ресурсів із метою підняття пріоритету найважливішого надбання Європи – людей.

3. Інноваційні методики навчання мають на меті запровадження розробок нових технологій навчання для системи безперервної освіти.

4. Принципово нова система оцінки здобутої освіти. Мета – докорінно змінити підходи до розуміння і визнання навчальної діяльності та її результатів, особливо у сфері неформальної та неявної освіти.

5. Розвиток наставництва і консультування. Акцентувати увагу на важливості забезпечення кожному індивідууму вільного доступу до освітньої інформації та необхідних консультацій і рекомендацій.

6. Наближення освіти до місця проживання. Наблизити можливості здобуття освіти до місця проживання за допомогою мережі навчальних і консультаційних пунктів, за допомогою сучасних інформаційних та комунікаційних технологій [6].

Розглядаючи процес формування професіоналізму молоді в системі безперервної освіти, неможливо оминати питання практичної корисності безперервної освіти для випускників закладів вищої освіти. Реалії сьогодення наочно демонструють, що наявність диплома про закінчення навчання не є показником високого професіоналізму фахівця, а також беззаперечною гарантією успішного працевлаштування.

Р. Емерсон наголошував, що, все те, чого ми навчалися у школах і університетах, – не освіта, а тільки засіб здобути освіту [10].

Американський футуролог О. Тоффлер переконував, що школа завтрашнього дня повинна давати не тільки інформацію, а й способи роботи з нею, адже школярі та студенти повинні вчитися відкидати старі ідеї, знати, коли і як їх замінювати, вони повинні навчитися вчитися, відчуватися та перевчатися, бо ж неграмотною людиною завтрашнього дня буде не той, хто не вміє читати, а той, хто не навчився вчитися [5, с. 128].

Проте, на жаль, можемо констатувати, що іноді молодь не замислюється над головним призначенням освіти, вважає помилково формальну освіту основним типом освіти, що в подальшому призводить до неадекватного сприйняття власних знань та професійних обов'язків. Це й не дивно, адже донедавна політика у сфері вищої освіти переважно базувалась на досить формальному підході до освіти.

Важливо, що висококваліфіковані фахівці завжди були і будуть затребуваними на ринку праці, процес здобуття якісної безперервної освіти є невід'ємною частиною конкурентоспроможності, професіоналізму, який базується на внутрішній індивідуальній потребі в максимальній реалізації свого потенціалу через систему навчальних закладів, приватних послуг, інтернет-технологій та професійного розвитку, спрямований на постійне оновлення знань із метою підвищення рівня професійної компетентності.

Висновки і пропозиції. Наше сьогодення характеризується пришвидшенням темпу в усіх

сферах життя. Те, що вчора було інноваційним, сьогодні стає буденним, а завтра – застарілим. Саме тому у світі сформувалась та продовжує формуватись і удосконалюватись така система освіти, яка дає можливість фахівцям завжди бути в курсі останніх відкриттів, водночас не витратити багато часу та не вкладати значних фінансів. І натепер такою є система безперервної освіти. Оскільки саме такий підхід дозволяє фахівцю постійно підвищувати рівень власної компетентності, залишатися конкурентоспроможним на ринку праці.

Проте, незважаючи на безперечні переваги безперервної освіти для фахівців, цей підхід залишається не досить затребуваним в Україні. Необхідно активно впроваджувати систему безперервної освіти, адже, на наш погляд, саме такий підхід до освіти дозволить гідно відповідати на мінливі виклики сучасності, залишатись конкурентоспроможними та реалізованими.

Список використаної літератури:

1. Lengrand P. An Introduction to Lifelong Education. Paris : UNESCO, 1975. P. 157.
2. Компетентность и проблемы ее формирования в системе непрерывного образования (школа – вуз – послевузовское образование) / науч. ред. И. Зимняя. *Актуальные проблемы качества образования и пути их решения* : материалы XVI Научно-методической конференции. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. 130 с
3. Кудрявцева С., Колос В. Міжнародна інформація : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2005. 400 с.
4. Кравченко А. Непрерывное образование: гибкость и рост. URL: http://sdo.elitarium.ru/pepreryvnoe_obrazovanie.
5. Toffler O. The Future of labor in the West. Moscow : Progress, 1986. 642 p.
6. Меморандум непрерывного процесса образования Европейского Союза. *Адукатар*. 2006. № 2 (8). С. 25. URL: http://adukatar.net/wpcontent/uploads/2009/12/Adu_8_Pages_24-27.pdf
7. European Commission. European report on quality indicators of lifelong learning. Brussels : Directorate-General of Education and Culture, 2008. 95 p.
8. Lifelong Learning in Europe – Навчання протягом усього життя в Європі. URL: <http://www.dvv-international.org.ua/?q=node/122>.
9. Сало А. Безперервна освіта як пріоритетний напрямок підвищення професійної компетентності фахівців. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5505>.
10. Emerson R. The American Scholar. *Essays and Poems by Ralph Waldo Emerson* / with an Introduction and Notes by P. Norberg. New York : Barnes & Noble Classics, 2005. P. 50–66.

Serdiuk N., Fogel T. Continuous education as a factor of competitiveness of future specialists

The article examines the formation of a modern attitude to education as a continuous process that accompanies a person throughout the life. Continuous education is closely and dynamically related to the socialization of the individual that is why the concept of lifelong learning is so relevant today. Continuous Education is not a necessity or whim of an individual, but an urgent necessity and requirement of the time, both for the individual and for the society as a whole. The history of formation and different approaches to the organization of lifelong learning in terms of feasibility and efficiency of human resources in a dynamically changing and evolving world have been considered. The social significance of the concept of "lifelong learning", which means providing each person with the ability and opportunity for continuous development, self-improvement, maximum professional realization throughout life has been defined. The ways of introduction of continuous education in Ukraine from the standpoint of formation of competitiveness of future specialists, who are able to improve, deepen, expand their professional knowledge, skills and abilities, adapting to the requirements of the environment have been analyzed. It is noted that it is important to form in future professionals the understanding that any professional knowledge, skills and abilities will not be enough for life, and, based on this position, clearly understand the necessity to organize their activities so that they include continuous education as important component of professionalism. The problem of quality assurance of higher education is characterized, which should be a determining factor in the direction of transformation of skills and abilities, which were acquired in the process of vocational training knowledge, into personal mental properties of the individual, which will determine the individual's competence, skills, norms of human's morality and behaviour. The conditions of the economy market place call out new demands on the training of specialists, in this regard, a graduate of a higher education institution must be distinguished not only by high professionalism, but also readiness for continuous self-education, ability to pose and solve problems, critical thinking and flexibility. All in all, in the modern society there is a problem of correlation of personal needs in educational activities and society's demands for certain knowledge. The system of lifelong learning is designed to balance this relationship.

Key words: competence, continuous education, lifelong learning, competitiveness.